

CAMİLER

CAMİ MİMARİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER 1

MİMAR MEHMET OSMANLIOĞLU

MİLA MİMARLIK

CAMİ MİMARİSİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER -I

"Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler i'mâr eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır."(Tevbe,18

Şehrin silüetini oluşturan binalar, oraya ait kültürel kimlik kodlarını ele verirler. Bir başka deyişle; şehrin silüeti, o yerin üç boyutlu bir manifestosudur. Dini yapılar bir medeniyet tasavvurunun özünü teşkil eden, inanç kodlarını işaretleyen ve o medeniyetin eşya ve insana bakışının ete kemiğe bürünmüş yansımalarıdır. Mimarlık mesleğinin sanatsal açıdan en özgün örneklerinin verileceği alanların başında cami mimarisi gelmektedir. Cami formları bize tarihi geçmişimiz ve kültürel değerlerimiz açısından önemli bazı biçim ve kavramları hatırlatmakta yaşatmaktadır. 21.yy' da mimarların cami tasarımı yaparken eskiyi kopyalama kolaylığından sıyrılarak, çağdaş yorumlar geliştirmesi, yeni tarz ve formları oluşturması medeniyet tasavvurumuzdaki inkişafın mimariye yansımaları düzleminde oldukça fazla önem arz etmektedir.

Bilge Mimar Turgut Cansever: *"Sanat eseri, varlık kâinat tasavvurunun yapılarına yansımalarıdır. Eserini ortaya koyarken aldığı her karar, sanatkârın varlık ve varlığın güçleri hakkındaki tasavvuruna göre şekillenir. Bu özellikleri ile sanat, din ve ahlâk alanında yer alır"* demektedir.

Bu çerçevede cami mimarlarının islam öğretilerine vâkıf, inanç değerlerini hazmetmiş, islâm mimarisi alanında yetkin olmaları zaruridir. Tasarımcının kendi iç derinliğinden, ruhundan değer katabilmesi ise ancak müslümanlığın gereği olan ibadet eylemlerini yerine getirmesi ve onunla aynileşerek metafizik derinliğe ulaşmasıyla mümkündür. Çünkü yapılan her şey inanç ve kültürel arka planın sanat ve mimariye yansımalarıdır.

İSLAM ŞEHİRİ VE CAMİ MİMARİSİNİN FELSEFİ VE TEKNİK KURALLARI

- Bir cami tasarlanırken bir yandan eserin inşaa edileceği ülke, bölge ve şehre ait tarihi ve kültürel arka plan tetkik edilerek yörenin geçmişiyle irtibat kurulmalıdır.
- Öte yandan muasır malzeme ve teknolojiyle, gelişen ve değişen ihtiyaçları karşılayacak ve estetik zevklere uygun, geçmişin mimarisini kopyalamadan özgün katkılarla günümüze taşıyacak, çevreye uyum sağlarken yeni değerler katacak tasarımlar yapılmalıdır.
- Eserin inşaa edileceği arsa veya arazinin durumu, topoğrafik özellikleri, düz ya da eğimli oluşu, çevresiyle ilişkisi ve şehirdeki konumu ile zeminin jeolojik yapısı hakkında bilgi sağlayacak yeterli belge, rapor, fotoğraf ve diğer vesaikin temin edilmesi gereklidir.
- İslâm şehrinde merkezi teşkil eden ibadet, ilim, ticaret ve diğer kamu mekânlarına ilişkin kararları veren yönetim erkine karşılık, merkezin çevresinde hâleler halinde gelişen konut bölgeleriyle halkın talep ve

iradesiyle tedricî olarak gerçekleşmektedir. Şehir sadece seçilmiş idareciler, bürokratlar ve teknokratların masa başında alacağı kararlarla dizayn edilmemeli, sürece halkın katılımı sağlanarak talepleri dikkati alınmalıdır. Cami, medrese(okul), çarşı, hamam, şifahane, çeşme gibi şehrin merkezini şehir meydanını teşkil eden abidevî eserler idare(vakıf) tarafından önceden planlanarak en münasip yere konumlanmalıdır. Şehrin diğer kısımları bu merkez etrafında belli kurallar çerçevesinde tamamen yöre sakinlerinin kararları çerçevesinde geliştirilmelidir. Şehir tasarımında ana unsur eşrefi mahlukât olan” insan merkezli”, “insana ve insanlığa hizmet eden”, “şehirle birlikte insanı imar eden”, “insan yüzlü” ve “yekdiğerinin hakkını gözeten merhametli şehir” hedeflenmelidir. Motorlu araç ve taşıt öncelikli şehir tasarımı paradigmasından vaz geçilerek insana göre tasarlanan, yaya yolları ve ulaşım aksları ağı ile insan öncelikli bir şehir tasarımılanmalıdır.

- Caminin ana kubbe altı(harim/merkez sahn) yeryüzünü temsilden bahisle ederek “Bana yeryüzü mescit kıldırı” hadisi şerifin tecellisi olarak değerlendirilmektedir. Ana kubbe ise semayı/sonsuzluğu, Hakka ulaşmayı stilize etmektedir. Hikemî bir yaklaşımla arzın mescid kılınması bizi olanca sadelik ve tevazû içinde bir mekân tasarımına yöneltirken, kimilerince “cami hariminin ilahi buyruğun fiziki yansımasını, minare ve ana kubbenin ise ilahi kudreti, tevhidi simgelediği” kabul edilmektedir.

CAMİ İNŞAASINDA UMUMİ PRENSİPLER

- Binanın arsa, arazi temini ve finansman kaynaklarının hiç bir haksızlık ve zulme konu olmayacak şekilde meşru yoldan temin edilmiş olması, huşû dolu bir ibadet mekânının elde edilmesi hususunda en temel kriter olarak ele alınmalıdır.
- Cami içini tasarlariken doğal malzeme kullanılmalı, sadelik, tevazu ve sükûneti ihlâl etmeyecek, ibadet ruhunu etkilemeyecek, huşû bozmayacak tezyinat yapılmalıdır. Mübalağalı süsleme içeren düzenlemeler ile karmaşık malzeme ve renk kullanımından kaçınmak gerekir.
- Eserin temel atma merasimine çok önem verilerek kutsal bir günde(örneğin Cuma), eşref saati addedilen zaman diliminde gerçekleştirilmeli ve şehrin en yetkili dinî, idarî ve mülkî amirlerinin hazır bulunmaları sağlanmalıdır.
- Temel atılırken hayır sahibine dualar edilip, , bânisine, mimarına ve katkıda bulunan önemli diğer zevata teşekkür ve tebrik sadedinde günün anısına plaket verilmeli, Allah rızası için kaza ve belanın def’i maksadıyla kurbanlar kesilmelidir.
- Çalışanların yeme-içme, temizlenme(lavabo, duş) ve tuvalet ihtiyaçlarının karşılanacağı geçici mekânlar öncelikle yapılmalı, çalışanların abdestli olmaları ve besmelesiz işe başlamamaları için gerekli hassasiyet gösterilmelidir.
- Çalışanların mesai saatlerine dikkat edilerek gereğinden fazla çalıştırılmamalı, çalışma ve disiplin kuralları çerçevesinde alın teri kurumadan hakları ödenmelidir. Çalıştığı işin hakkını vermeyen veya ehil olmadıkları tespit edilenlerin işlerine son verilerek hayırseverlerin emaneti her yönüyle muhafaza edilmelidir.
- İşin tekniğine uygun ve zamanında tamamlanabilmesi için mimarın yönetiminde inşaat mühendisi, yeteri kadar tekniker, formen, usta ve işçi görevlendirilmeli, imalatın her safhasında gerekli kontroller titizlikle

yapılmalıdır. Taşıyıcı sistem kamu binalarında öngörülen ilave emniyetleri karşılayacak şekilde hesaplanarak uzun ömürlü ve deprem mukavemeti yüksek bina inşasına ehemmiyet verilmelidir.

- Eseri inşaa ederken insan, insan emeği ve kaynak israfını önleyecek tedbirlerin önceden alınması, ihtiyacın çok üstünde olan büyüklüklerde, yapımı zorlaştıracak teknolojiler içeren veya çok fazla bakım gerektiren malzemelerin seçiminden kaçınılması gereklidir.
- Eser; eşref-i mahlûkat olan insana hizmet için yapılacağından her yaştaki insanların, çocuk, yaşlı, kadın ve engellilerin rahatlıkla ulaşabileceği, kullanabileceği ve yararlanabileceği ergonomik ve ekonomikliği sağlayan teknik tüm mekân ve imkânlar hazırlanmalıdır.
- Eserin mimari tarzı, cephe formları, cephe detayları, binanın çeşitli bileşenleri arasındaki proporsiyon (nispet), ölçü(vezin), ritmik tekrarlar ve simetrik unsurlar konusunda uzman mimarlarca büyük bir titizlikle ele alınmalıdır.
- Camilerin dış avluları dahil yapılacak her bina, avlu ve yaya yolları ile bu yollara döşenen taşlar dahi kibleye müteveccih veya saf düzenine uygun olarak tasarlanmalıdır. Harimin içinde namaz kılacak herkes tasarımın sağlayacağı istikametle kolaylıkla kible yönüne yönelebilmelidir. Kalıplar, biçimler ve binaların kible müteveccih oluşu, esasında kalplerin kibleye yönelim ve bağlılığının tezahürüdür(buradaki tek istisna adâp gereği tuvalet taşlarının ön ve arkalarının kible yönünde olmamasıdır).
- Cami dış avlularına(bahçelerine) caminin büyüklüğüyle ahenkli, uzun ömürlü, bakımı kolay, geniş gölge atan ve çevresindeki yeşille tevhid edilen bir peyzaj hâkim olmalıdır. Büyük abidevî camilerin avlularına çınar gibi büyük ölçekli ağaçlar dikilirken, küçük ölçekli cami ve mescitlerin bahçelerinde daha kısa ve küçük ağaç cinsleri seçilerek proporsiyona dikkat edilmelidir.
- Caminin mihrap, minber, vaaz kürsüsü ve müezzin mahfili gibi yapı bileşenleri aynı mimari tarzın bütünlüğü içinde tasarlanmalı, objeler ne kadar çok olursa olsun iç mekân konsepti tek bir sanatkârın/ustanın elinde çıkmışçasına birbirini uyumlu bir şekilde tamamlayarak mimaride tevhidi gerçekleştirmelidir.
- Bir külliye tasarımı yapılırken ise cami, medreseler, çarşı, şifahane, hamam, kütüphane, imaret, sebil, çeşme ve diğer binaların birbirleriyle münasebet ve hiyerarşileri ile araziye yerleşim konumları, yöreye özgü mimari arka plan ve diğer özellikleri yeterince araştırılmalıdır.
- Büyük camilerin inşaatına başlamadan önce mimari görselleriyle birlikte maket ve diğer tanıtım materyalleri hazırlanarak insanlar proje konusunda önceden yeterince aydınlatılmalıdır. Böylece yapım süreci sonunda yöre halkının beklenmeyen yorum ve tepkileriyle karşılaşılması önlenerek ortak kabul sağlanmış olacaktır.
- Mimarlar binayı tasarlarırken maliyet, estetik ve fonksiyonelliğin yanında ısıtma, soğutma, havalandırma, seslendirme ve aydınlatma sistemini ve tezyinat stillerini ayrıntılarıyla ele almalıdır.
- Binada insan sağlığına zararlı tesiri olmayan, kolay temin edilebilen, yerel, ekonomik ve ekolojik özellikler içeren tabii malzeme kullanılmalıdır. Camilerin esasen tamamen tabii malzeme(taş, mermer) ile kâgir olarak kalın taşıyıcı duvarlı olarak, güncel bilgilerle statik hesapları yapılarak tahkim edilerek inşaa edilmesiyle asırlarca ömür sürecek bir mukavemete erişirken, kalın duvarlarıyla tabii ısıtma ve soğutmanın da büyük

ölçüde sağlanacağı, işletme maliyeti fevkalade düşük binalar elde edilmektedir. Kamu kaynaklarının verimli kullanımı ve kamu binalarının uzun ömürlülüğü kısa vadeli inşaa maliyetlerinin yüksekliğinden daha önemlidir. Tabii malzeme kullanılan binaların bakım ve tamirat maliyetleri asgariye inmekte, eskimeyle birlikte binaya ayrı bir estetik değer katılmaktadır.

- Binada ısı yalıtımı perlit esaslı ekolojik malzeme ile sağlanmalı, su yalıtımı ve drenaj ile yağmur, ve çevre suları kontrol altına alınmalıdır.
- İnşaa sürecinde işletme masraflarını azaltacak tedbirler alınmalı, toprak ve güneş enerjisi, yağmur suyu ve gri su kullanımına ilişkin altyapı hazırlanmalıdır.
- Caminin temizliğinin kolayca yapılabilmesi için merkezi elektrikli süpürme sistemi kurulmalı süpürge makinesinin farklı noktalara taşınmasına gerek duyulmadan katlarda bulunan bağlantı noktalarına takılarak halı ve mekân temizliği yapılmalıdır.
- Caminin tamamlanmasını müteakip caminin taç kapı altına bânisi, mimarı, inşaa tarihi ve gerekli diğer teknik bilgileri içeren bir kitabe konularak tarihe not düşülmelidir.
- Projenin büyüklüğüne ve hayırseverlerin imkânlarına mütenasip olmak üzere camiler öncelikle en uzun ömürlü doğal malzeme olan çelik destekli kalın duvarlı taş ve tuğladan kâgir olarak yapılmalıdır.
- İmkanlar yeterli değilse veya projede seçilen formun özgünlüğü ve zorluğu göz önüne alınarak çelik ya da betonarme yapılarak cepheleri Osmanlı kenet sistemiyle monte edilen doğal taşla kaplanmalıdır.
- Ahşabın ucuz olduğu ve yeterli yapım teknolojisinin bulunduğu bölgelerde emrenye edilmiş, fırınlanmış uzun ömürlü ağaç cinsinden seçilmek kaydıyla tümüyle ahşap cami ve mescitler inşaa edilmelidir.
- Kırsal bölgelerde veya küçük merkezlerde kalın duvarları ekolojik, en ucuz ve sağlıklı malzeme olan kerpiçten yapılan, çatıları ahşapla örtülen mütevazı mescitler inşaa edilmelidir.
- Kâgir binalarda veya taş kaplamalarda ocaktan çıktığıncaya kadar kolay işlenebilen, atmosferle buluşunca zamanla sertleşerek uzun ömürlü olan kesme küfeki taşı, Antalya limra taşı, Bayburt Taşı, Ahlat Taşı gibi tecrübe edilmiş malzemeler kullanılmalıdır.

ISLAK HACİMLER/ ABDESTHANE VE TUVALETLER

- Camilerin abdesthane ve şadırvanlarında insan ergonomisine uygun ve ihtiyacına cevap verecek, yeterli fizikî ve psikolojik temizliği sağlayacak tasarıma uygun ölçü, malzeme ve ekipman kullanılmalı ve detayları doğru çözülmüş uygulamalara büyük önem vermek gerekmektedir. Abdesthanelerin yeterli kişisel temizlik sağlanabilmesi ve ibadetin sıhhati için tuvaletlerden 25.00 m mesafede yapılması zaruridir.
- Camilerin alt katlarında wc, duş gibi namaz kılınamayan mekânlar bulunmamalıdır. Bu; arzda beytullah (kâbe) ile temsil edilen mescitlerin, arşta Beyt'ül-mâmurla izdüşümü olduğunu ve bu ikisi arasındaki uzay boşluğunda ibadet edilemeyen mekânlar yer almaması hassasiyetinin ifadesidir.
- Tuvaletler tabii bir şekilde havalandırılacak şekilde tasarlanmalı, cebri havalandırma gereken yerlerde mekanik sistemle tam olarak havalandırılmalıdır. Tuvalet ve abdesthane katiyetle bir arada olmamalı, psikolojik ve fizikî temizliğin sıhhatli bir şekilde sağlanması için söz konusu iki mekân ayrı ayrı

düzenlenerek rahatsız edici kokuların abdesthaneye yayılması önlenmelidir. Tuvaletlerin konumu hakim rüzgarın etkisiyle ibadet mahallerinin kokudan etkilemeyecek şekilde belirlenmelidir.

- Tuvaletler; bay, bayan, çocuk engelliler için yeterli büyüklükte olan, temizliğin kolayca yapılabileceği, hijyen şartlarını sağlayacak, üzerine su sıçratmayacak içten yıkamalı alaturka hela taşı seçilmeli, kaygan olmayan ve kolay temizlenebilen, az sayıda ve çok ince derzli zemin yüzey malzemesi ile kaplanmış olmalıdır.
- Tuvalet taşının ön ve arka cephesi kibleye müteveccih olmamalıdır. Bu yalnız camiler için değil müslümanların kullandığı tüm binalar için geçerlidir. Alaturka hela taşı temizlik ve beden sağlığı için daha elverişlidir. Alafranga taşlar ise engelli ve yaşlılar için az sayıda tercih edilebilirler.
- Tuvaletlerde tamiri kolay tipte gömme rezervuar kullanılmalıdır. İmkânlar elverirse sensörlü otomatik rezervuar kullanılarak insan elinin en az temas edeceği sistemler seçilmelidir. Musluklar sensörlü, taharet maşrapası paslanmaz çelik olmalıdır.
- Tuvaletlerin ara bölme duvarları koku ve ses yalıtımı sağlayacak şekilde tavana kadar devam etmelidir. Umumi mekânlarda sıkça tercih edilen kompakt laminat bölmeli wc'ler arasında su,koku ve ses geçişini önleyecek tedbirler alınmalıdır.